

# KRÓNIKA

SOLYMOSI JÓZSEF

## A SZUVERENITÁS HATÁRAI. A VARSÓI SZERZŐDÉS ÉS MAGYARORSZÁG

Nemzetközi tudományos konferencia.

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2016. április 8.

A szovjet csapatok kivonásának 25. évfordulója alkalmából rendezett konferenciát dr. Orosz Zoltán altábornagy, Honvéd Vezérkar főnök-helyettes nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta a szovjet csapatok távozásának jelentőségét, és az eseményt fontos fordulópontként értékelte. Ugyanakkor felhívta a hallgatóság figyelmét egy másik évforduló, a 70 évvel ezelőtt elhangzott fultoni beszéd jelentőségére is. A második világháború végén kialakult megszállási övezetek ekkortól befolyási övezetekké váltak, így Magyarországon is maradtak szovjet csapatok. Hazánkban az osztrák államszerződés megkötése (1955) után is folytatódott a jelenlétük. Az 1956-os forradalom leverése után meghirdetett ideiglenesség állapota évtizedekig tartott. A csapatkivonás csak 1989-ben kezdődött el és 1991. június 19-én ért véget. Külön örömét fejezte ki, hogy a konferencián két előadó, egy román és egy német történész jóvoltából a külföldi nézőpont is megjelenik.

Az első előadást Horváth Csaba ezredes, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokhelyettese tartotta, *A Varsói Szerződés első éve a NATO doktrínák tükrében* címmel. Referátumában ismertette, hogy a második világháború után a korábban együttműködő nagyhatalmak immár egymással szemben akartak erőfölényt kialakítani. Az amerikaiak atomelőnye hamar eltűnt. Felülvizsgálták doktrínájukat is. Ekkortól háború esetén a hadászati légierőben látták a lehetőséget, ezért a légierő korszerűsítése, bombázók fejlesztése került előtérbe. Előbb a B-47-es stratégiai bombázó kifejlesztése történt meg, majd a B-52 vált alaptípusá. A koreai háború nem hozott alapvető változást a doktrínában. Megmaradt a totális atomháborúra való felkészülés és a légierő alkalmazásának elsőbbsége. Az amerikai politikát a kommunizmus feltartóztatásának igénye jellemezte. Politikai, gazdasági és fegyveres akciókkal törekedtek az eszme terjedésének megakadályozására. Ezzel a törekvéssel függött össze az Amerikai Egyesült Államok (USA) vezette katonai szövetségek (például 1949 – NATO) létrehozása, szintén a feltartóztatási politika jegyében. Előtérbe került a „harapófogó” elgondolás, ami a Szovjetunió, illetve a szocialista országok körbefogását jelentette. Az ekkor születő új doktrína előírása szerint a nyugati államok tartóztatják fel a szovjet támadást, majd hatalmas megtorló légcsapások következnek. Mivel nagyban támaszkodtak a szövetségesek szárazföldi erejére, napirendre került a szárazföldi csapatok megerősítése, valamint a légvédelmi rakéták telepítése is. Új rakéatechnikai eszközök kifejlesztésére került sor.

A tömeges megtorlás elvére építő USA doktrína 1961-ig volt érvényben, ekkor azt felváltotta az úgynevezett rugalmas reagálás elve. Mivel a NATO doktrínája követte az USA-ét, a váltásra itt is sor került 1967-től. A rugalmas reagálás doktrínája szerint a hatá-

roknál állomásoztatott szárazföldi csapatok előretolt védelemben helyezkedtek el. A cél az volt, hogy a hadműveleteket a szocialista országok területére sikerüljön áthelyezni. A felderítő szolgálatok mindkét részről komoly erőfeszítéseket tettek az esetleg bekövetkező háború szempontjából fontos tervek, eszközök felderítésére.

A Szovjetunió befolyási övezetében 1955-ben került sor a Varsói Szerződés (VSZ) szervezetének megalakítására. Az első években szovjet mintára alakították ki a szervezetet, közös fegyverzet alkalmazásáról döntöttek, közös gyakorlatokra került sor. A későbbiek során kialakultak a VSZ katonai szervezetei, amelyek a döntéshozatalban működtek. Megkezdődött a válaszok keresése a nyugati doktrínákra.

Horváth Csaba után Tulipán Éva, a Hadtörténeti Intézet kutatója tartotta meg referátumát *Az 1950-es évek válságai a Varsói Szerződés országaiiban* címmel. Előadásában a kelet-európai országokban lezajlott konfliktusokról beszélt, különös tekintettel az 1956-os magyar forradalomra. Elmondta, 1948-tól folyt a csatlós államok szovjetizálása, a Vörös Hadsereg jelenléte a belpolitikára is jelentős hatással volt. A kelet-európai országokban különböző időpontokban történt meg a rendszerváltás, Magyarországon egy-másfél éven belül történt meg a fordulat és 1949 nyarára fejeződött be. 1949-ben megalakult a keleti blokk gazdasági szervezete, a KGST, a térség országai kimaradtak a Marschall-tervből. Megtörtént a jugoszláv–szovjet politikai szakítás. Magyarországon ennek következtében jelentős hadseregfejlesztés indult meg. 1953-ban, Sztálin halála után kezdődött meg az enyhülés. Ekkor fejeződött be a koreai háború, és ekkortól törtek felszínre a társadalmi elégedetlenségek: 1953-ban a csehszlovák, majd kelet-berlini megmozdulások, 1956 júniusában a lengyelországi tüntetések, majd októberben a budapesti forradalom. Az előadó elmondta, hogy ez utóbbi konfliktus során mintegy 2500–3000 fő halt meg, míg a korábbi megmozdulások alkalmával néhány száz fő.

A keleti blokkban lezajlott konfliktusok nem voltak hatástalanok nyugaton sem. A nyugat-európai kommunista pártokban tömeges kilépések kezdődtek, a szovjet beavatkozás porrá zúzta az enyhülésbe vetett reményeket. Az 1961-ben felhúzott berlini fal pedig évtizedekre az elfogadott megosztottság jelképe lett.

A következő előadó Kovács Vilmos ezredes, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka *A Magyar Néphadsereg szárazföldi haderejének meghatározó fegyverzeti változásai* címmel az 1948 és 1989 közé eső időszak magyar hadseregének fegyverzeti viszonyaiba és azok változásaiba vezette be hallgatóit. A második világháború után 1948-ban kezdődött meg a hadsereg fejlesztése, ekkor került sor a szovjet eszközökre történő átfegyverzésre. A honvédség (1951-től néphadsereg) többnyire használt, felújított fegyvereket szerzett be a Szovjetuniótól. A szárazföldi csapatoknál a második világháborúból ismert Moszint–Nagant ismétlőpuskák és karabélyok, PPS géppisztoly, Tokarev pisztoly, valamint felújított T-34/85 közepes harckocsi és ISZ-2 nehéz harckocsi kerültek rendszeresítésre. Az országban korábban működő fegyvergyárak újra folytatták termelésüket, ezenkívül lőszergyárak is létesültek. Ezekben az üzemekben szovjet licenc alapján gyártottak fegyvereket és lőszerket. A modern hadviselés háborús tapasztalatai alapján és a szovjet elvárásoknak megfelelően megindult a haderő gépesítése. Először az amerikai Dodge gépkocsit alkalmazták, majd Csepelen megindult a magyar gépjárműgyártás (például Csepel-130). Komoly fejlődésen ment keresztül a táborig és páncéltörő tüzérség, megjelent a sorozatvető tüzérség, majd az önjáró lövegek és a szárazföldi rakéták.

Az 1956-os forradalom leverése után a csökkentett létszámú, újjáalakuló néphadseregnek már nem volt szüksége nehéz harckocsikra és rohamlövegekre, ezeket az 1950-es évek végén visszaadták a Szovjetunónak. 1957-től a fegyverzet teljesen szovjet alapúvá vált. Ebben az időben, a Varsói Szerződés közös haderejébe való bekapcsolódás követelményével összhangban, először a légierő, azaz a honi légvédelem, majd a szárazföldi haderő fejlesztése került előtérbe. Kovács Vilmos elmondta, hogy a szövetségi feladatok között a Magyar Néphadsereg (MN) az Ausztria–Olaszország irányába történő előretörést kapta feladatul egy esetleges háború esetén, így a fejlesztések is ehhez képest történtek. A szárazföldi 5. Hadsereg 1961 és 1965 között átfegyverzésre került, T-34 helyett T-54 és T-55 típusú harckocsira, valamint megjelent egy új képesség, a PT-76 úszó harckocsi. A gépesítés, a magyar fejlesztésű FUG (D-442, Felderítő Úszó Gépkocsi) és a PSZH (D-944, Páncélozott Szállító Harcjármű) rendszerbe állításával folytatódott. 1975-re megtörtént a tehergépkocsi fejlesztése is, a magyar gyártmányú Csepel-344, majd D-566 rendszerbe állításával.

A kézi lövészfegyvereket a szovjet Kalasnyikovok hazai gyártású különböző altípusai (AK-47, AKM-63, AMD-65) alkották. Utóbbiból 343 000 db volt használatban. Megjelentek a páncéltörő rakéták, valamint a hadműveleti-harcászati és harcászati rakéták (Scud-A, majd Scud-B, illetve Luna, majd Luna-M). A tüzérség korszerű D-20 152 mm-es ágyútarackokat kapott. 1980 utánra tehető az önjáró tüzérség megjelenése, valamint új sorozatvető, T-72-es harckocsi, és a BMP-1 lövészpáncélos is beszerzésre kerültek. A korszak végén mintegy 1528 harckocsi, 1791 páncélozott harcjármű, 200 löveg és 300 rakétakomplexum állt a hadsereg rendelkezésére.

A konferencia első három előadása után szakmai vita következett. Ennek keretében elsőként Paroda Rita, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) doktorandája kérdezett: Mi volt az 1967-es doktrínaváltás oka? Válaszában Horváth Csaba leszögezte, hogy ekkorra érték el a nyugati államok azt a katonai színvonalat, amely lehetővé tette a doktrínaváltást, ekkortól már nem voltak ugyanis teljes egészében az amerikai atomerőre szorulva. Horváth Miklós, a PPKE egyetemi tanára arról érdeklődött, hogy a Varsói Szerződésnek, mint önvédelmi szervezetnek, mire adtak volna lehetőséget ezek a haditechnikai eszközök az 1980-as években. Kovács Vilmos válaszában elmondta, hogy szerencsére csak a terveket ismerjük, a haditechnikai eszközök tényleges felhasználására nem került sor. Az mindenképpen megállapítható, hogy a fejlesztések alapján a Magyar Néphadsereg korszerű haditechnikai ellátottsága magasabb szintre emelkedett, de nem tudjuk ez mire lett volna elegendő. Saját véleménye szerint nem állt távol egymástól az osztrák és a magyar fegyverzet színvonala, bár a nyolcvanas évekre magyar részről bizonyos képességekben már voltak hiányosságok. A fegyverzet színvonala szempontjából a legjobb időszak az 1960-as évek közepétől az 1980-as évek első feléig tartott. Ezzel összefüggésben Horváth Miklós is megjegyezte, hogy a VSZ az 1980-as évek második felében hajtott végre először védelmi jellegű frontgyakorlatot. A hallgatóság soraiból Szívós István ezredes azt a kérdést tette fel, volt-e szovjet gazdaságpolitikai érdek is az eszköz-eladások mögött. Kovács Vilmos igennel válaszolt, de azt is megjegyezte, hogy minden szövetségi rendszerben fontos az egységes fegyverzet megléte is. Hiszen a VSZ hadseregeiben is mindössze háromfajta lőszer kellett csak a gyalogságnak. Ugyanakkor természetesen a gazdasági érdekek is.

A konferencia német előadója, Oliver Bange a történések gazdasági–társadalmi oldalának bemutatását hiányolta, valamint kétségbe vonta a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) NATO-felvétele és a VSZ megalakulása közötti, az előadásokban elhangzott ok-okozati összefüggés jelentőségét. Elmondta, a német történészek egyetértenek abban, hogy pusztán a megfelelő időben jelentették be a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) hadseregének létrehozását és a VSZ megalakítását. Ezek nem következnek az NSZK NATO tagságából. Horváth Miklós az elhangzottakkal kapcsolatban hangsúlyozta mind a hatalmi–katonai oldal, mind a tudati oldal fontosságát, ugyanakkor emlékeztetett: a reageni doktrína szerint a gazdasági megroppantás az elsődleges fontosságú.

A szünet után újabb három előadás következett. Elsőként Okváth Imre, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának tudományos fősztályvezetője *A Magyar Néphadsereg felkészítése a harmadik világháborúra* címmel tartott előadásában az 1955 és 1965 közötti parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatok bemutatására vállalkozott. Egyenként elemezte a VSZ megalakulása utáni első évtized magyar gyakorlatait, milyen céllal, milyen erőkkal, milyen feladat végrehajtására került sor. A VSZ védekező stratégiája csak politikai deklarációk szintjén jelent meg, a gyakorlatban nem. Az egyes gyakorlatok során, egészen az 1980-as évekig, az alapkoncepció a „NATO támadás, ennek megállításra, majd átmenet támadásba” hármására épült. A vizsgált időszak legnagyobb szabású gyakorlata, a Duna-62, 1962 áprilisában zajlott, több mint 33 000 katonára, két magyar, illetve két szovjet hadosztály részvételével. Ez a frontmértetű, parancsnoki törzsvezetési gyakorlat a mérete mellett a hadművelési irányok számba vételéről is szólt. Egy másik jelentős gyakorlaton, 1965 júniusában frontparancsnoki hadijátékot tartottak, amelyen már tömeges atomcsapásokat is feltételeztek. 30-30 bomba bevetésére került sor a tervező asztaloknál, és Magyarország kétharmada sugárszennyezést szenvedett. A hadijáték eredményei szerint, a veszteségek ellenére az 5-6. nap már Passau és München felé jártak a VSZ csapatok, a 13. napon pedig Olaszországig, illetve az Atlanti-óceán partjára jutottak.

Teljesen új kutatási eredményekről számolt be Paroda Rita (PPKE doktoranda), aki *A Varsói Szerződés háborús tervei a CIA dokumentumok tükrében az 1970-es, 1980-as években* címmel tartotta meg előadását. A 2011-ben titkosításuk alól feloldott, a CIA-nál keletkezett, vonatkozó dokumentumok alapján tartott referátum a VSZ békebeli és háborús szervezeti határozványainak részleteit ismertette. Az 1968-as csehszlovákiai intervenció után készült el az első ilyen dokumentum. A békeidejű határozványt 1969-ben fogadták el. Az Egyesített Fegyveres Erők kötelékébe csak a kijelölt csapatok tartoztak. Ekkortól a Főparancsnok nemzeti helyettese már nem a honvédelmi miniszter volt, hanem a miniszterhelyettes vagy a vezérkari főnök. Látszólag demokratikus viszonyok alakultak ki, de valójában a szovjet dominancia volt jellemző. A háborús határozvány témája csak tíz évvel később került elő, a Szovjetunió érdekei ekkor kívánták meg elfogadását. Ezekben az években került sor a Szovjetunió részéről az SS-20-as rakéták telepítésére (1977), erre válaszul 1978-ban új fegyverkezési programot hirdettek meg a NATO-ban, 1983-tól pedig Pershing rakéták telepítésére került sor. 1979-ben vonultak be a szovjet csapatok Afganisztánba; az USA ekkor kinyilvánította, hogy a Perzsa öböl melletti országok elleni támadást saját maga elleni támadásnak minősíti. A VSZ 1980-ban elfogadott új háborús határozványa szoros ellenőrzése alá vonta a tagállamok haderejét. Ez alapján, háború esetén az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnoka Brezsnyev szovjet pártfőtitkár, az irányító szerv pedig a szovjet vezérkar lett volna. Háborúban hadszíntéri parancsnokságok

jönnek létre, melyeket a legfelsőbb főparancsnok irányít, a flották is közös parancsnokság alá kerülnek, mely szintén szovjet vezetés alatt áll. Az amerikai hírszerzés adatai alapján viták is voltak a határozványról, a CIA dokumentumokból a román és lengyel álláspontot ismerhetjük meg. A románok nemzeti ellenőrzés alatt akarták tartani flottájukat, a lengyel kritikák pedig arra irányultak, hogy a határozvány nem csak a katonai viszonyokba szól bele, valamint a közös légvédelem gyengíti a nemzetet. A román fél nem írta alá a dokumentumot. A magyar fél véleményét csak egy tíz évvel későbbi dokumentumból ismerhetjük meg. 1988-ban a határozvány módosításakor, a nemzeti hatáskörök keveslése miatt Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter negatív véleménnyel volt a tervezett módosításról. Ez egyébként egybevág a visszaemlékezésében leírtakkal is.<sup>1</sup>

Ezután került sor Petre Opris nyugállományú alezredes, román hadtörténész előadására (*Szovjet nukleáris robbanófejek és francia „Mirage F1” vadászpilóták a román hadsereg számára: Álom vagy valóság?*), aki román levéltárakban talált dokumentumok alapján az 1960-as, 70-es, 80-as években zajlott haditechnikai fejlesztésekről osztott meg érdekes információkat a hallgatósággal. Az előadó előljáróban megjegyezte, milyen érdekes volt Kovács Vilmos előadása a rakétafegyverekről. Említést tett arról, hogy 1961–1962-ben, két-két rakétaosztályt szereltek fel Luna típusú rakétával Romániában, érdekes hogy ekkor került sor Magyarországon is a felfegyverzésre, és ekkor voltak a kubai telepítések is. Ebben az időben a magyar–román hadiipari együttműködés is kezdett kibontakozni, valamint ekkor választott Románia a Mig-21 és az F1 vadászgépek között. Az utóbbi mellett döntöttek. Román vélemények szerint ez De Gaulle francia elnök tesztje volt Tito és Ceaușescu felé, aki kíváncsi volt, meddig tart a szuverenitásuk, ezért ajánlotta fel a Mirage-okat. Romániában is gyártottak egy vadászbombázót, az IAR-93-at, amelyet román–jugoszláv közös projektként fejlesztettek ki. A motort például csak Jugoszláviában gyártották. A gép ottani neve J-22 Orao volt. Az előadó idézte Ceaușescu egy 1971-es mondatát: „mindent másoljunk le, még az ördög anyját is”. Ebben az időben például nagyon sok francia licenc alapján gyártott autó készült. Az angol Lightning gép esetleges gyártásáról is gondolkodtak a román szakemberek. Egy másik dokumentumban Mirage F-1-ről van szó. Egy 1979-es iratból kiderül, hogy a British Aerospace-szel is tárgyaltak. Összefoglalásképpen megállapította, hogy tárgyalások folytak ugyan brit és francia cégekkel, valójában azonban Ceaușescu mindent Romániában akart gyártatni. Tudományos kutatásokra nem kívánt pénzt áldozni, kész licenceket kívánt alkalmazni.

Az újabb panel végén ismét vitára került sor. Nagy Tamás nyugállományú alezredes, hadtörténész arról érdeklődött, van-e adat az 1956 utáni fegyverzet csökkentéséről, és mely fegyvereket vonták ki a hadrendből. Emellett Paroda Rita előadásával kapcsolatban azt vetette fel, vajon összefügg-e a VSZ háborús szervei határozványának 1980-as elfogadása és a lengyel válság. Kovács Vilmos válaszában kifejtette, hogy az 1956-os veszteségek főként a kézi fegyver és gépkocsi állományt érintették. A költségesen javítható páncélos eszközök átadásra kerültek a Szovjetunióhoz. Ugyanez történt azokkal az eszközökkel, amelyeket nem akartak tovább rendszerben tartani, vagy nem fértek bele az új koncepcióba (például nehézharckocsik). Egyfajta profiltisztítás történt a hadseregben. A felesleges eszközöket a Szovjetunió visszavásárolta. Paroda Rita válaszában egyértelműen leszögezte, hogy a szervei határozvány elfogadása 1980 márciusában történt,

<sup>1</sup> Kárpáti Ferenc: Puskalövés nélkül... Budapest, [é. n.], 67–78. o.

a lengyel vélemény azonban 1979. március előtt keletkezett, így nincs összefüggésben a későbbi lengyel helyzettel.

Oliver Bange saját kutatási tapasztalatai alapján megjegyezte, hogy a CIA forrásai szelektívek, nincs mindenről adat, például Magyarországról meglehetősen kevés az információ. Általában a forrásokból azt is tudni lehet, ki szállította az adatokat. Az orosz dokumentumok ugyanakkor megvannak a keletnémet levéltárakban, és van egy visszaemlékezés is egy korabeli NDK-s tisztől, amit érdemes tanulmányozni.

Borsits László nyugállományú vezérezredes hozzászólásában arra a saját maga által felvetett kérdésre kereste a választ, hogy egy harmadik világháborúnak lennének-e győztesei. Véleménye szerint nyugodtan mondhatjuk, hogy nem. Szerinte Gorbacsovval indult el az enyhülés, belátták, hogy nincs értelme az atomfegyverek alkalmazásának. 1988 nyarán dolgozták ki a MN védelmi alkalmazásának terveit, ekkor került erre sor először. Felidézte korabeli emlékeit is. 1978 nyarán tíz napos turistaúton vett részt a nyugati hadművelleti irányban (Ausztria, Németország). Mint a 8. gépesített lövészadosztály későbbi parancsnokának, feladata lett volna ebbe az irányba előnyomulni. Elmondta, a bejárás tapasztalatai alapján kételyei támadtak a feladat teljesíthetőségével kapcsolatban.

A konferencia ebédszünet után folytatódott. Oliver Bange, a német haderő Hadtörténeti és Társadalomtudományi Kutatóközpontjának munkatársa *A hosszú csapatkivonás. A szovjet–orosz csapatok Németországból történő kivonásának politikai háttere, katonai vonatkozásai és társadalmi hatásai* címmel tartotta meg előadását, amely saját elmondása szerint *A biztonság és az állam* című, a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) történetével foglalkozó könyvének egyik fejezetén alapult. Gorbacsov hatalomra kerülése után már felmerült a szovjet csapatkivonás, vizsgálatokat is végeztek a német területen állomásozó szovjet csapatok költségeiről. Honeckernek javasolták a fal lebontását. 1988-ban már megvolt a szándék a részleges csapatkivonásra, ami meg is valósult. Az 1989–1990-es változások következtében végül Helmut Kohl és Mihail Gorbacsov állapodott meg a teljes csapatkivonásról 1990 júniusában azzal, hogy az NSZK anyagilag hozzájárul a szovjet csapatok távozásához. E biztonsági kérdés rendezése után írták alá a német újraegyesítésről szóló egyezményt. A teljes csapatkivonás 1994. augusztus végéig tartott.

A szovjet csapatok az NDK területének mintegy 3%-án, egyes értesülések szerint viszont háromszor ennyin állomásoztak. Az alakulatok ekkor már a felbomlás állapotában voltak. Sűrűn fordultak elő dezertálások, menekültkérelmek beadása a katonák részéről, nemi erőszak a laktanyák környékén. Amikor a német hatóságok érdeklődtek a menekültek esetlegesen várható számáról, a szovjet vélemény az volt, hogy számíthatnak az ott állomásozó mind a 370 000 szovjet állampolgárra. A csapatkivonás e körülmények között logisztikai csoda volt, mindössze 700 dezertáló volt, és mintegy 350 000 fő és családtagjaik vonultak vissza a Szovjetunióba. Hat teljes hadsereget kellett kivonni úgy, hogy a lengyelek sem mutattak hajlandóságot az átengedésükre. Így a csapatkivonás jelentős része a Balti-tengeren keresztül történt, a vasúti szállítás Csehszlovákián keresztül valósult meg.

A nukleáris fegyverek tekintetében az előadó elmondta, hogy a német területen lévő szovjet atomfegyverekről a történészek számára egyelőre nem áll rendelkezésre pontos információ. A német és szovjet tárgyaló felek ugyan megállapodtak arról, hogy először az atomfegyverek kivonása történik meg, és a szovjet fél szerint ez már 1990 folyamán lezajlott, mégis számos jel utal arra, hogy még 1991-ben is tároltak ott szovjet atomfegyvere-

ket. Az előadó feltételezése szerint előbb Magyarországról vonták ki az atomfegyvereket, majd ezeket a vasúti kocsikat használták Németországban is.

Oliver Bange felhívta a figyelmet a változások emberi oldalára is. A szovjet katonákat egyfajta kulturális sokként érte, hogy felbomlott az állam, amelynek katonái voltak. Több példával érzékeltette, hogy a hazatelepülő csapatok állománya és családtagjaik nem mindig kapták meg az ígért létfeltételeket otthon. Egy teljes helikopterezred került úgy haza, hogy semmit nem találtak otthon. A Szovjetunióban egy olyan területre küldték őket, ahol nem volt sem infrastruktúra, sem épület, ahova elhelyezték volna őket. Egy másik ezrednél a feleségek sztrájkba kezdtek, majd az odaküldött és a hazatérő szovjet csapatok katonái egymásra fogtak fegyvert, és majdnem tragédiával végződött a hazatérés.

Ugyanakkor az előadó azt is hangsúlyozta, hogy a csapatkivonás alapvetően sikeres katonai művelet volt, és azt is kijelentette, hogy a németek és az oroszok közelebb kerültek egymáshoz 1990 és 1994 között, mint azelőtt, vagy azóta bármikor is. A történet személy oldalát, a segítségnyújtás fontosságát hangsúlyozta.

A konferencia utolsó előadását Horváth Miklós nyugállományú ezredes, a PPKE egyetemi tanára tartotta *Magyarország szuverenitásának helyreállítása, a szovjet csapatok kivonulása* címmel. A keletnémet helyzethez hasonlóan Magyarországon is 1988-ban merült fel először a csapatkivonás kérdése. Ez év márciusában a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága deklarálta, hogy Magyarország a csapatkivonásban érdekelt. Erre Gorbacsov bejelentése adott lehetőséget, amely a szovjet csapatok részleges kivonását deklarálta. 1989 közepére az itt állomásozó csapatok ötöde valóban kivonásra került. Ezután Németh Miklós miniszterelnök 1989 végén levélben kezdeményezett tárgyalásokat a csapatkivonásról. Az országgyűlés is követelte a csapatkivonást 1990 januárjában, így négy nappal ezt követően Németh megállapodott a kérdésben. 1990. március 12-én írták alá a megállapodást 1991. június 30-i határidővel. Végül az utolsó szovjet katona már június 19-én elhagyta Magyarország területét.

Horváth Miklós Oliver Bange-hoz hasonlóan külön tárgyalta az atomeszközök kérdését. Egy 1967-es megállapodás értelmében a szovjet hadsereg Magyarországon csak a Duna elnevezésű objektumban tárolhatott atomrobbanó fejeket, de 1987-ben ezen változtattak. 1989 novemberében a szovjet fél arról tájékoztatta a magyar vezetést, hogy elszállították a tölteteket. 1990 februárjában Borsits László altábornagy, vezérkari főnök maga állapította meg a helyszínen (a Duna objektumban), hogy a tárolók üresek. 1990 márciusában a vezérkari főnök tudomására jutott, hogy speciális szerelvényeken a szovjetek ekkor vonták ki a Tab, Császár, Kiskunlacháza, Kunmadaras területén tárolt atomtölteteket.

Az előadó által érintett harmadik téma Magyarország Varsói Szerződésből történt kilépése volt. A Politikai Tanácskozó Testület 1990. júniusi ülésen Antall József magyar miniszterelnök javaslatára tárgyaltak a témáról. A magyar álláspont az volt, hogy a szerződés értelmét veszítette, kívánatos a katonai struktúrák 1991 végéig történő felszámolása. Az energiákat fordítsák a közös európai biztonság megteremtésére. A miniszterelnök javaslatait a plenáris ülés elfogadta. Júniusban országgyűlési határozat született a szerződés felmondásáról. A kormány célja az volt, hogy a tagállamokat Magyarország mellé állítsa, és legalább a katonai szervezet felszámolását érje el. Prágában a magyar küldöttség nem szigetelődött el, a lengyel és a cseh állam is melléjük állt. Szófiában már elfogadták a katonai szervezetek megszüntetését, 1991. február 25-én pedig Budapesten született meg a döntés a VSZ feloszlásáról. Horváth Miklós végül megállapította:

az országgyűlés döntését végrehajtva, a kormány kezdeményezésére, Magyarország viszszerzerte függetlenségét.

A záró előadás után ismét vitára került sor. Elsőként Borsits László szólt hozzá a témához, számos személyes emléket felelevenítve. Véleménye szerint Magyarország előnyösebb helyzetben volt, mert korábban kezdték meg a tárgyalásokat a csapatkivonásról, mint az NDK-ban. Az egyeztetések során Záhony áteresztőképességét sikerült növelni, a pénzügyi elszámolás pedig nem volt feltétele a kivonásnak, az csak 1992-ben ért véget. Az atomtöltetek kérdéséhez hozzátette: dokumentumok nincsenek, nem keletkeztek, a tárgyalások szóban történtek. 1990. január 16-án Bécsben ő tárgyalta a kivonásról, ígéretet kaptak a haladéktalan intézkedésre, és ennek eredményeként jártak a Duna objektumban. A többi négy objektumról 1990 márciusáig nem tudott.

Nagy Tamás arról érdeklődött: Kié volt az a bizonyos fekete táskák a Honvédelmi Minisztériumban? Horváth Miklós válaszában elmondta: egy bizonyos körön belül a magyar fél szabadon használhatta fel az atomtölteteket, hiszen magyar hordozóeszközök is voltak. Azt, hogy a fekete bőröndben milyen borítékok voltak, csak Borsits mondhatja meg. Borsits László ezután elmondta, hogy ő maga 1988-tól foglalkozott a témával. A Duna objektumban szállítókapacitás is volt, 93 garázs állt rendelkezésre. Találkozási ponton adták volna át a magyaroknak az atomtölteteket. Ez az objektum a szovjet vezérkarnak volt alárendelve, nem a Déli Hadseregcsoporthoz. A bőröndben az 1967-es és 1987-es szerződések, a fenntartási kérdésekkel kapcsolatos dokumentumok és az adott esetben végrehajtandó jelszavak voltak. A kérdéskört magyar részről a pártfőtitkár és a miniszterelnök ismerte.

Összességében elmondható, hogy a konferencia több új információval gazdagította a korszakkal foglalkozó kutatók és a hallgatóság ismereteit Magyarország Varsói Szerződésben töltött évtizedeiről. Ahogy Okváth Imre zárszavában fogalmazott: ma olyan információkat tudhattunk meg, amelyek nem lesznek dokumentumokkal feltárhatók.

A konferencia jól előkészítette a délutáni könyvbemutatót, amelyen a Zrínyi Kiadónál frissen megjelent, a konferencia két előadója, Horváth Miklós és Kovács Vilmos által írt *Magyarország az atomháború árnyékában. Fejezetek a hidegháború időszakának had- és haditechnika történetéből* című művét ismerhették meg az érdeklődők. A kötetet Borsits László nyugállományú vezérezredes mutatta be. A konferencián is aktívan hozzászóló korábbi vezérkari főnök a kötet kapcsán elmondta, hogy ami a délelőtti folyamán elhangzott, az a könyvben össze van foglalva. Negyvenhat éves időszakot ölel fel a könyv és négy időszakra tagolódik. Ezek a következők: 1945–1953, 1953–1964, 1964–1985 (támadó doktrínák), 1985–1991 (védelmi doktrína). Ebben az időszakban már kialakultak a tömegpusztító fegyverek és a katonai tömbök arra törekedtek, hogy ezek a következő háborúban alkalmazásra kerüljenek. A Magyar Néphadsereg is ennek alapján tagozódott (például rakétadandár, rakétaosztályok), és készült fel az esetleges háborúra. 1966-ban, a Meteor elnevezésű gyakorlaton modellezték először ezek alkalmazását, ekkortól kerültek tárolásra az atomtöltetek.

Röviden szólt a szerzőkről, eddigi munkásságukról, majd ismertette a kötet három fő fejezetét, melyek közül kettő papíralapú, egy pedig DVD-n jelent meg. Borsits László összefoglalóan azt mondta a kötetéről, hogy az a katonai doktrína feldolgozását adja: az első rész a politikai oldallal, a második rész a technikai oldallal foglalkozik. A Szovjetunió és a Varsói Szerződés katonai doktrínájának főbb elemei, a béke és a háborús határozvány



is csak évtizedekkel a szervezet megalakulása után került elfogadásra, ebből is látszik, nem működött tökéletesen a szövetség. Ezt a folyamatot mutatja be a kötet, miként azt is, milyen elképzelések voltak az atomeszközök alkalmazására. Az első rész a gyakorlatokat, a válságócok felszámolását és benne Magyarország, valamint a magyar hadsereg helyét és szerepét tárgyalja. A második rész a technikai eszközök változásának tényszerű leírása, az 1945–1948, 1948–1956, 1956–1980, 1980–1991 évszámokkal jelzett periódusokban. Tartalmazza a fő fegyverfajtákat, eszközöket és ezek jellemzőit. A DVD-n négy terület kifejtése történik: 1. ábrák és vázlatok, gyakorlatok elgondolásai, 2. adattár: az USA katonai doktrínájának fejlődése, atomtöltetek, létszámok, fegyverek, szovjet csapatok diszlokációja a kivonáskor stb., 3. VSZ dokumentumok, 4. kronológia.

Borsits László azért tartotta fontosnak a kötetet, mert egységesen mutatja be a negyvenhat év történetét. Egy összképet kap az olvasó. Természetesen önmaga számára a saját pályafutása is felsejlett benne. Bírálatként elmondta, hogy véleménye szerint az 1958-as, Hruscsov által tett csapatkivonási ajánlat nincs kidolgozva, illetve a bécsi haderőcsökkentési tárgyalások részletesebb kifejtése is hiányzik. Zárásként Bozsonyi Károly szólt néhány szót a kiadó nevében, majd a szerzők megköszönték a bírálatokat és a kötet munkálataiban közreműködők tevékenységét.